

MARGINÁLIS CSOPORTOK ÉRTÉKRENDSZEREI¹

DOI 10.35402/kek.2023.4.12

[...]

Értelemszerűen a szociológia sem hagyhatja figyelmen kívül az értékeket. Olyannyira, hogy már Max Weber is aktívan használja *A megértő szociológia alapvonalai* című munkájában a cselekvéstipológiája kialakítása során. A célracionális cselekvéstől az affektív cselekvés irányába történő, a racionalitás foka szerint is sorba rendezhető cselekvések meghatározása során az *értékracionális* cselekvés következő definíciójával szolgál: „Tisztán értékracionálisan cselekszik az, aki az előrelátható következményekre való tekintet nélkül azt teszi, amit a kötelesség, a méltóság, a szépség, a vallási előírás, a kegyelet vagy bármiféle 'ügy' fontossága parancsol neki. Az értékracionális cselekvés (terminológiánk értelmében véve) mindig olyan 'parancsokat' vagy 'követelményeket' követ, amelyekről a cselekvő úgy hiszi, hogy neki szólnak” (Weber 1987:53). Bármennyire is úgy tűnik, hogy az *értékracionális* cselekvés nem racionális, mégsem erről szól Weber meghatározása. Sokkal inkább arról, hogy bizonyos cselekvések esetében gyakori, hogy csak azért vagy azért is teszünk valamit, mert úgy szokás (Sumner 1978), azaz tág értelemben a közösség normái, a *kultúra* által vezérelve. Ennek következtében, ha a megértő szociológia szerint járunk el, akkor nem lehet nem figyelembe venni a cselekvések értelmezése során azt a kulturális közeget, melyben megfigyeléseinket végezzük.

Kutatásunkban az *érték* terminust elsősorban a szociálpszichológia megfontolásai alapján használtuk, melynek kiváló magyar nyelvű összefoglalóját adja Váriné Szilágyi Ibolya (1987). Könyvében a szerző jelzi az értékek mindennapi és tudományos megközelítése közötti különbségein túl az értékek tudatos, illetve nem tudatos voltát, továbbá azokat a módszertani nehézségeket, melyek az értékek kutatása során felmerülnek. Ebből a szempontból az egyik legnagyobb probléma, hogy az értékesztek többsége igen leegyszerűsítő, valamint rendkívül elméleti (legalábbis ahhoz képest, ahogy a gyakorlatban vezérlik cselekedeteinket). További nehézségeket Hankiss (1977) sorol fel az értékek kutatásával kapcsolatban. *Mimikri, kamuflázs, hipokrizis*. Mindezzel együtt érdemes Csepeli

meghatározásából kiindulni: „Az érték az egyén és a társadalom közötti szociálpszichológiai közvetítések láncában a legerősebb láncszem” (Csepeli 1997:234). Csepeli által hangsúlyozott jellemzőt használja Giddens is, aki a következőképpen határozza meg az *értékeket*: „Egyének vagy csoportok által vallott eszmék arról, hogy mi a kívánatos, a megfelelő, a jó vagy a rossz. Az eltérő értékek az emberi kultúra változatosságának kulcsfontosságú aspektusai. Az egyének által vallott értékeket erősen meghatározza az adott kultúra, amelyben élnek” (Giddens 1995:686). Giddens meghatározását és az előbbieket is mindenképpen kiegészíteném azal, hogy a kultúra nem csak és kizáróan a gazdagok osztályrésze, a szegényeknek is lehet kultúrájuk (Ginzburg 2011). Természetesen nem ugyanolyan, mint a gazdagoknak. Genealógiájukat tekintve viszont nagyon is hasonló, hiszen a szegények és a gazdagok kultúrája egyaránt a valóság társadalmi felépítéseként jön létre (Berger – Luckmann 1998). A fő drive pedig a *lét, a létezés*. Ebből a szempontból az érték talán legáltalánosabb meghatározását Nietzsche-től érdemes idézni, aki *A hatalom akarása* 715. töredékében a következőképpen fogalmaz: „Az 'érték' szempontja nem más, mint a fennmaradási, fokozódási-növekedési feltételek szempontja, tekintettel az élet viszonylag tartós komplex alakzataira az alakulás [Werden] közepette” (idézi Heidegger 2006:198). Anélkül, hogy Nietzsche meghatározásának mélyebb elemzésébe bonyolódnék, melyet megtett Heidegger, mindenképpen érdemesnek tartom kiemelni Nietzsche definíciójának ontológiai természetét, mely nagyon is összefügg a léttel. Az általunk kutatott csoportok minden bizonnyal nincsenek szorosabb tudatos kapcsolatban az értékekkel, mint a többségi társadalom tagjai. Azonban élethelyzetük nagyon erőteljesen kényszeríti őket arra, hogy a léten eltöprengjenek, melynek következtében nyilvánvalóan nem kerülhető meg, hogy szembesüljenek azzal a kérdéssel, életükben mi fontos, s mi nem.

Kutatásaink során Shalom Schwartz értékesztjét használtuk. Ugyanazt az értékesztet, amelyet a European Social Survey (ESS) használ 2002 óta két évente. [...]

¹ Első megjelenés: Kultúra és Közösség. 2015. 1. 117-134

Közösségi értékek: altruizmus, univerzalizmus

A különböző értékrendszerek közötti különbségek áttekintését érdemes a leginkább elesett, valamenyny csoport közül a legnehezebb helyzetben lévő értékrendszere alapján kezdeni. Ők az utcán élő nők.

Az utcán élő nők körében a legfontosabb érték az *altruizmus*. Az utcán élő hajléktalan nőket nehéz utolérni, akik – nem alaptalanul – gyakran a „titkolódzást” tekintik biztonságuk zálogának. A kérdésekre válaszoló, utcán élő hajléktalan nők – saját bevallásuk szerint – nagyjából fele egyedül, míg másik fele kiscsoportban kóborol, átlagosan ketten alkotnak egy-egy ilyen csoportot. Az utcán élő férfiak esetében ezek a csoportok valamelyest kisebbek, azonban minden bizonnyal inkább *ad hoc* jellegűek, mint a nők esetében. Következtethetünk erre abból is, hogy míg az utcán élő férfiak esetében az első három legfontosabb érték közül az első kettő kifejezetten *individuális* érték (sorrend: *autonómia*, *hedonizmus*, *altruizmus*), addig az összes többi csoportban az első három érték közül legalább kettő *közösségi*, továbbá a nem hajléktalan csoportok esetében az első kettő kifejezetten *közösségi* (a börtönben fogva tartottakon kívül). A vizsgált női csoportok közül az utcán és a szállón élő hajléktalan nők esetében az első három legfontosabb érték között megjelenik egy *individuális* érték (*autonómia*), mely ugyancsak döntő különbséget jelent a felnőtt női társadalomhoz és a női szociális munkásokhoz képest. Ez utóbbi két csoportban csak és kizárólag *közösségi* jellegű értékek kerültek a legfontosabb három érték közé.² Az *autonómia* a női csoportok esetében valószínűleg más jelentéssel rendelkezik, mint a férfiak esetében, hiszen egyetlen olyan férfi csoport sincs, ahol az *autonómia* ne lenne a legfontosabb három érték között. Az utcán élő nők leghátrányosabb csoportjának szempontjából azt feltételezhetjük, hogy a nők esetében az *autonómia* nagyobb mértékben összefügg a *negatív szabadság*,

azaz „szabadnak lenni valamitől” gondolkörével, mint a *pozitív szabadság*, azaz a „szabadnak lenni valamire, valamit megtenni” gondolkörével (Berlin 1969; Sen 1999).

Ugyancsak erre utal, hogy míg az utcán élő nők számára az *univerzalizmus* a második legfontosabb érték, addig az utcán élő férfiak esetében a *hedonizmus*. Az *univerzalizmus* értékosztály már-már filozófiai magasságokban hangsúlyozza az egyetemes, mindenkire kiterjedő jogokat, a másik ember megértésének fontosságát. Ennek a rendkívül szorosán a *társassághoz*, a *közösséghez* kapcsolódó értéknek az utcán élő hajléktalan nők értékrendszerében felettebb előkelő helyezése ugyancsak összefügg a „szabadnak lenni valamitől” – a *zaklatástól* –, azaz a *negatív szabadsággal*. Főleg akkor látszik ez jól, ha a nyugat-magyarországi anyaotthonban élő bántalmazott nők értékrendszerével hasonlítjuk össze, ahol a leghangsúlyosabb módon jelenik meg az *univerzalizmus*. Náluk mindössze egyetlen csoport, a női szociális munkások értékrendszerében figyelhetjük meg, hogy az *univerzalizmus* ennyire fontos lenne. Az utcán élő nők cselekedeteit erőteljesen vezérlő *univerzalizmus* motiváció helyett az utcán élő férfiak esetében a *hedonizmus* található a második legfontosabb helyen. A *hedonizmus*, mely elsősorban az egyénhez, az individuumhoz kötődő érték, s mely szorosán összefügg a „szabadnak lenni valamire, valamit megtenni”, azaz a *pozitív szabadsággal*. Ez a pozitív szabadság azonban sok esetben mégis illuzórikusnak tűnik, hiszen a „valamit megtenni” gyakran a szerhasználatot jelenti. Azt az önpusztító szerhasználatot, mely a többségi kultúra szempontjából veszélyezteti a többségi társadalmat, így aztán *deviáns*. Ezért is van, hogy a vizsgált férfi csoportok közül mind a szállón élő, mind a többségi társadalomhoz tartozók értékrendszerében jóval hangsúlyosabb helyen található a *hedonizmus*. [...]

Minden tizedik utcán élő hajléktalan férfi a „*szabadságvágyat*” jelölte meg, amikor azt kértük, hogy próbálja megmondani, hogy miért lett hajléktalan. Ezzel szemben egyetlen utcán élő hajléktalan nő sem volt, aki erről számolt volna be. A legtöbb utcán élő nő a „*válást*” nevezte meg a hajléktalan élethelyzetbe kerülés okának (ezzel egyébként a férfiak is így voltak). Az utcán élő hajléktalan nők hajléktalanná válásának második leggyakoribb attribúciói között *gazdasági* okok találhatók. A hajléktalanságukat gazdasági okokkal magyarázóktól statisztikai értelemben nem különbözik jelentős mértékben azok aránya, akik az „*állami gondozást*”, illetve a „*családon belüli erőszakot*” (is) megnevezték

² A *közösségi* értékek közé a Schwartz elmélete szerint talán inkább a *konzervációhoz* tartozó *biztonság* értékosztályt is hozzá kell számítanunk. Ahogy az értékek kulturális jelentéseinek egyedi jellemzőit másutt már megkíséreltük bemutatni, a *biztonság* sajátos kelet-európai felfogása nagymértékben az *egyenlőséghez* kapcsolódik, melyet az *állampolgári felelősség* hiányán túl nagymértékben meghatároz a közös hátrányos helyzetben való osztozás (panasz-kultúra) mint kulturaképző kapocs (Prazsák 2013:324).

hajléktalanságuk okaként. Több kelet-magyarországi interjúalanyom is arról számolt be, hogy miután szinte gyermekkorától fogva állami gondozásban nőtt fel, megjelent életében „A” férfi, aki azzal kecsegtette, hogy majd szép új életet, a társadalom többsége által legfontosabbnak tartott értéket³ segítségével megvalósíthatja: mégpedig a családot, a családban élést. Miután az állami gondozásban felnőtt fiatal lányok hittek „A” férfinak, s kimentek az intézetből, hosszabb rövidebb ideig (átlagosan kb. 0,5-1 évig) minden rendben volt. Aztán jöttek a problémák, melyek következtében a fiatal nők akarataik ellenére sok-sok kék és lila folttal „európai karriert” építettek Nyugat-Európa nagyvárosainak utcáskáin (Amszterdamban: kirakataiban), ahol egészen addig prostituált rabszolgaként dolgoztatták őket, amíg a fizikai agresszió nyomai olyannyira alkalmatlanná tették őket a munkára, hogy futatóik engedték elszökni, hiszen már nem kellett senkinek, nem volt „piaci értékük”. A „karrier” másik típusa a falu, kisváros határában kezdődik, ahová ki kellett menni dolgozni. A beszámolók szerint esetenként jobb is volt dolgozni, mint „otthon” lenni, hiszen otthon a teljes rabszolgasors, kiszolgáltatottság, bántalmazás várt rájuk: totális panoptikum (Bacsák 2012), míg a kamionsofőrök között voltak olyanok is, akik átértékelték a prostitúcióra kényszerített nők helyzetét, s kifejezetten támogatók voltak velük. Úgy tűnik, hogy az állami gondozásból kikerülő fiatal lányok rendkívüli módon kiszolgáltatottak annak, hogy nincsenek olyan végző esetben rendelkezésre álló kapcsolataik, akikhez veszély esetén támogatásért, védelemért fordulhatnak. Az állami gondozásra szakosodott intézményekben pedig elsősorban sorstársaikkal kerülnek kapcsolatba.

Szocializáció, társas kapcsolatok

Természetesen ez is komoly hálózat: több interjúalanyom is beszámolt arról, hogy felnőtt életében többször is azonos helyeken (pl. „alkoholelvonó”, rehabilitációs intézetek) kötődtek ki gyermekkori

³ A Rokeach-féle értékesztet használatával az elmúlt évtizedekben Magyarországon végzett értékutatások mindégyle az az eredményt hozta, hogy a család, a „családi biztonság” a legfontosabb érték. Az eredmény tehát egyértelműen mutatja, hogy az állami gondozásból kikerülő, veszélyeztetett ifjú nőket olyan eszközzel csábíthatják el, mely széleskörű társadalmi támogatottsággal rendelkezik (Füstös – Szokolczai 1999).

állami gondozott barátaival. Mintha az állami gondozottak társas hálózata egyszersmind hasonló életutat is meghatározna. Ez az állami gondozott életút azonban nemcsak az utcán élő nőkre, hanem az utcán élő férfiakra is jellemző. Azzal együtt, hogy valamennyi megkérdezett hajléktalan között többségben vannak azok, akik *szüleikkel éltek* 18 éves korukig (arányuk 52%), a második legnagyobb csoportot azok alkotják, akik *állami gondozottak* voltak (16%), míg a harmadik legnépesebb csoport jellemzője, hogy *össze-vissza* (szülők, nagyszülők, nevelőszülők stb.) éltek 18 éves korukig. Ez utóbbi szocializációs háttér a legnehezebb, hiszen éppen a későbbi, felnőtt életet meghatározó időszak teljesen *instabil és kiszámíthatatlan* volt életükben. Az összes megkérdezett hajléktalan embert tekintve nem igazán van jelentős különbség nők és férfiak között. Nem úgy az utcán élő hajléktalan nők és férfiak között!

Az utcán élő nők között alacsonyabb az apával és anyával felnőttek aránya (41%), mint az utcán élő férfiak között (55%). Ezzel együtt viszont magasabb a *csonka családban* (12 vs. 9%), a nagyszülőkkel (11 vs. 4%), valamint a több helyen, *össze-vissza* felnőttek aránya (12 vs. 9%). Nem utolsó sorban pedig a korábbi *állami gondozottak* aránya is magasabb az utcán élő nők, mint az utcán élő férfiak között (25 vs. 19%). Az elsődleges szocializáció szempontjából tehát az utcán élő nők jóval hátrányosabb, kiszolgáltatottabb helyzetben vannak, mint a férfiak. Az értékrendszerükben prioritásként szereplő erőteljesen *közösségi, altruista* és *univerzalista* értékek azonban arra engednek következtetni, hogy bizonyos értelemben tisztában vannak ennek jelentőségével. Már csak azért is, mert esetükben a harmadik legfontosabb érték az *autonómia*. A szociális háló, a szociális integráltság igen fontos a hajléktalan nők számára. Fontosabb, mint a hajléktalan férfiak számára, s ez látszik kapcsolathálózatukban is. Valamennyi megkérdezett, akár szállón, akár az utcán élő hajléktalan nő közel 66 százaléka számolt be arról, hogy van olyan *nem hajléktalan* személy, akire számíthat baj esetén. Ezzel szemben a férfiak között alig haladja meg az 52 százalékat azok aránya, akik ugyanerről számoltak be. Az utcán élő hajléktalan nők és férfiak is jelentős módon különböznek ebben, hiszen míg az utcán élő hajléktalan nők 67, addig az utcán élő hajléktalan férfiak 57 százaléka számolt be arról, hogy van olyan *nem hajléktalan* személy, akire baj esetén számíthat.

Külön kérdésben azzal foglalkoztunk, hogy van-e olyan *hajléktalan* személy, akire baj esetén

számíthat a megkérdezett. Az összes elért megkérdezett alig 48 százaléka számolt be arról, hogy van. A férfiak és a nők ebben is különböznek, hiszen amíg a megkérdezett nők mintegy 52 százaléka, addig az elért hajléktalan férfiak 46 százaléka számolt be arról, hogy szükség esetén van olyan *hajléktalan* személy az életében, akire számíthat.

Az utcán élő hajléktalan nők értékrendszerének közösségi jellemzői kapcsolathálózatukban is megjelennek. Az utcán élő nők körében ugyanis szélesebb azon kapcsolathálózat, mely a hajléktalankon belül rendelkezésükre áll, ugyanis 67 százaléka mondta, hogy van olyan *hajléktalan* ismerőse, akire baj esetén számíthat. Ezzel szemben az utcán élő hajléktalan férfiak közt az 54 százalékot sem éri el azok aránya, akik ugyanezt mondták. Mindezek alapján jól látható, hogy az utcán élő női hajléktalan csoportok inkább leírhatók egyfajta *női hajléktalan kultúrával*, mint a férfiak csoportjai. Ennek a kultúrának szerves részét képezik a *közösségi* értékek mellett az *individuális* értékek is (*autonómia*, *hedonizmus*), azonban ez utóbbiak a közösségi értékek mögé szorulnak (*altruizmus*, *univerzalizmus*).

Az utcán élő férfiak esetében a hajléktalanság kiváltó okaként ugyancsak jelen van a *családon belüli erőszak*. E helyütt szülői abúzusról, illetve a házastárs, élettárs erőszakáról, „kisemmiző” magatartásáról számoltak be a legtöbben. Azonban az utcán élő férfiak esetében a *társas kapcsolatok* elvesztése (Albert – Dávid 2001) és a különböző *gazdasági* jellegű okok megnevezése után (*munkahely elvesztése*, *szegénység*, *vidéki munkalehetőségek hiánya* stb.), beszámolóik szerint addikciós problémák következnek (*alkohol*, *drog*). [...]

Hedonizmus – szerhasználat

A HIV-szűrés eredményeiről visszatérve a marginális csoportok kutatására, minden ötödik utcán élő hajléktalan férfi számolt be addikciós problémákról. Jelenlegi bevallott szerfogyasztásuk alapján arányuk ennél jóval magasabb lehet, ugyanakkor ezt inkább hajléktalanságuk következményének, mintsem okának tartják. Viszonylag kevesen jelezték, hogy problémáik lennének a szerhasználattal, illetve hogy ezek a problémák olyan mértékűek lennének, hogy megoldásukhoz szakember segítségét vennék igénybe. Minden ötödik utcán élő férfi megkérdezett jelezte, hogy ha lenne rá lehetősége, igénybe venne olyan szolgáltatást, részt venne olyan programban, melyben segítséget kapna alkohol-

illetve drogproblémáinak kezeléséhez (erre az irracionálisan alacsony arányra példa, hogy többen napi 5 liter kannás bor elfogyasztásáról beszámolva sem érzik úgy, hogy alkohol-problémáik lennének). A különböző drogok (intravénás) használata ugyancsak hasonló problémát jelent. Az utcán élő férfi droghasználók egyre gyakoribb szerét jelentik a *dizájner drogok*, azok a kábítószeresek, melyek hatásaival gyakran nemcsak a felhasználók, de a szakemberek sincsenek tisztában (lévén, hogy folyamatosan változik összetételük),⁴ ráadásul viszonylag olcsón elérhetőek még az utcán élők számára is. Ehhez képest beszédes, hogy minden harmadik utcán élő hajléktalan férfi jelezte, hogy igénybe venne HIV-, illetve hepatitiszűrést, ha lenne rá lehetősége.

Az utcán élő férfiak széleskörű szerhasználatával együtt valószínűleg mégsem elsősorban azért maradnak az utcán, mert a szállón tilos a drogot, illetve az alkohol fogyasztása (erről alig 15 százalékuk számolt be). Saját maguk elsődleges oknak a „*bent lévőket*” tekintik, továbbá, hogy a szállókon „*kötöttségek, együttélési szabályok vannak*”, valamint azt, hogy a szállókon „*kirabolják, bántalmazzák*” őket. [...]

Autonómia

Az utcán élők esetében mind lélektani, mind testi értelemben az *autonómia* kitüntetett fontossággal rendelkezik. A férfiak esetében nem függetlenül a szerhasználatától, míg a nők közt inkább a *negatív szabadság* miatt. Valamennyi női csoport közül a marginális helyzetben élő hajléktalan nők esetében található az értékrendszer legelőkelőbb helyén az *autonómia*. [...]

... az *altruizmus* és az *univerzalizmus* a hajléktalan nők közt szorosan együtt jár az *autonómia* iránti igényvel, ami társkapcsolati értelemben nem független a családi élet iránti igénytől, melynek során gyakran atrocitásokat éltek át. Ezért aztán a családi élet iránti feltétlen igényt mérsékli, hogy bizonyos *autonómiával* éljenek családban.

Az *autonómia* azonban nem csak és kizárólag a társas hálózat szempontjából, hanem gazdasági értelemben is értelmezhető. Annál is inkább, mert a hajléktalan emberek döntő többsége a szegénység áldozataként került utcára. A képzettség és munkahelyek hiánya döntő mértékben meghatározza, hogy az előbbieken jelzett *autonómia* iránti igény

⁴ A gyakorlati tapasztalatok remek összefoglalását adja Rácz és Csák (2014).

hogyan alakul és hogyan „fejleszthető” a szakemberek részéről. [...]

Amennyiben nem társul a hajléktalan ellátáshoz valamilyen *foglalkoztatási program*, akkor igen magas arányban „ragadnak bent” a szociális ellátó rendszerben a hajléktalan helyzetben lévők, melynek során felmerül a *hospitalizáció* problémája. Természetesen igen nehéz munkát találni még Budapesten is.[...]

Az *autonómia* iránti feltétlen igény, mint láthatuk, a hajléktalanok körében is inkább maskulin értéknek tekinthető, azaz a férfiak számára fontosabb, mint a nőknek. Ez utóbbi egyébiránt a teljes társadalomban is megfigyelhető. Azonban a jelenlegi Magyarországon a *biztonság*, a biztonságos életre való törekvés olyannyira fontos a társadalom értékrendszerében (egyébként nem függetlenül az elszegényedéstől), hogy mindazon emberek, akik elsősorban az *autonómia*ra helyezik a hangsúlyt, a többségi társadalom megőrző eljárása nyomán a *deviáns* kategóriájába sorolódnak. [...]

Biztonságos és kockázatvállaló élet

Az átélt traumák, a gyermekkor gyorsan váltakozó életviteli helyei, a bizonytalan vagy parttalan szocializációs ágensek következtében a tárgyalt marginális helyzetű csoportokban a *biztonság* értékére különösen érdemes figyelni. A *biztonság* értékére, mely mind a női, mind a férfi többségi társadalom értékrendszerében a legfontosabb érték. Ezzel együtt, egyetlen olyan marginális helyzetű csoport sincs, ahol a *biztonság* bekerült volna a legfontosabb három érték közé. Különösnek tűnhet, hogy a *biztonság* értéke az egyetlen, azonban elsősorban a többségi társadalomhoz tartozó csoport esetében kifejezetten elutasított (negatív előjellel szerepel): a férfi szociális munkásoknál. A férfi szociális szakemberek ebből a szempontból közelebb állnak a hajléktalanokhoz, mint a többségi társadalomhoz.[...]

A *biztonságtól* nem függetlenül alakul a *kockázatvállalás* helye is a különböző csoportok, kultúrák értékrendszerén belül. Mind a női, mind a férfi többségi társadalom értékrendszerének leginkább elutasított értéke a *kockázatvállalás*. Két olyan csoport van, ahol pozitív előjellel szerepel a kockázatvállalás. Az egyik ilyen csoport a roppant szélsőséges helyzetben, a kalocsai börtönben élő, korábban szexmunkásként dolgozók csoportja. A *kockázatvállalás* az ő esetükben nyilvánvalóan nagymértékben a börtönhelyzetre is reflektál. A másik ilyen

kultúrát a viszonylag sok „nehézfúval” rendelkező komlói rehabilitációs intézet lakói jelentik. [...]

A kockázatvállaló magatartás a többségi társadalom szempontjából roppant elutasított, hiszen kiszámíthatatlansággal jár együtt, ezért aztán *deviáns*. A hátrányos helyzetű csoportokban viszont a túlélés záloga lehet az *újításra való képesség*. Ezzel együtt az a kultúra, mely kockázatvállalóbb életet „ír elő” tagjainak, sokkal veszélyesebb, s ebből a szempontból azt lehet mondani, hogy a marginális helyzetű csoportok tagjainak kultúrája sokkal közelebb van a szabályozatlan „vadnyugathoz”, mint a túlszabályozott és túlkontrollált diktatúrákhoz.

Tradíció és konformizmus

Az értékrendszerek eddigi összehasonlítása során elemzett értékek közül két individuális és két közösségi érték maradt ki. Az értékek ez utóbbi csoportjába tartozik a *konformizmus* és a *tradíció*. Látható, hogy a többségi társadalom női tagjain, valamint a szállókon élő nőknél kívül egyetlen olyan elemzett csoport sincs, ahol e két megőrzéshez, konzervációhoz tartozó érték ne lenne elutasított. Az elutasítás mértéke azonban nem egyenletes, elsősorban a *tradíció*, a hagyományokhoz ragaszkodás esetében. A *tradíció* az az érték, amely a korábbi, illetve a jelenlegi állapotok megőrzésére vonatkozik. Mind az utcán élő marginális csoportok, mind a marginális csoportokkal foglalkozó szakemberek nagyobb mértékben elutasítják olyan helyzet konzerválását, melybe a marginális csoportok kerültek, amelyben élnek.[...]

A *konformizmus* értékosztály a második leginkább elutasított érték szinte valamennyi csoportban. Ez a tény nem teljesen független a *biztonság* és a *kockázatvállalás* értékeitől, hiszen a *konformizmus* a másokkal való együttműködés – igaz – szélsőséges megfogalmazása. A *konformizmus* mindegyik csoportban erőteljesen elutasított érték. Pedig nyilvánvalóan a jó gyakorlatot is át lehet venni, mely esetenként életmentő is lehet.

Teljesítmény és hatalom

Két individuális értékről nem volt még részletesen szó: a *teljesítményről* és a *hatalomról*. Nem csak a marginális csoportokkal kapcsolatban beszédes, hogy egyetlen olyan vizsgált csoport sincs, ahol a *teljesítmény* pozitív előjellel szerepelne, azaz ahol az

értékrendszer támogatott s nem elutasított értéke lenne. A *teljesítmény* a férfiak körében kevésbé elutasított, mint a nők esetében, s ebből a szempontból talán valamelyest maskulin értéknek tekinthető. A legkevésbé a többségi társadalom férfi tagjai utasítják el a *teljesítményt*, míg a leginkább a férfi szociális munkások. Ez utóbbi csoport tagjainál minden bizonnyal közrejátszik ebben a viszonylag sok munka és alacsony fizetés is, mely nyilvánvalóan nem lehet független a megélt társadalmi elismerés mértékétől. Akinek fontos a *teljesítmény*, szeretné sikeresnek feltüntetni magát, szeretné megmutatni képességeit. Ebben az értelemben a siker nagyon is társas érték, hiszen szükséges hozzá mások elismerése. A szociális szakemberek viszont társadalmi elismerés híján arra kényszerülnek, hogy elsősorban a segítségre szoruló szempontjából értékeljék munkájuk sikerét, így aztán a siker elsősorban belső sikert jelent számukra. Hasonló megfontolásokból mondhatjuk, hogy a nők között valamiféle belső sikerélmény jelenti az utcán élő nők esetében a teljesítmény értékének kevésbé elutasított voltát. Erről tehát mint valamiféle mertoni értelemben vett *visszahúzódsárról* beszélhetünk, ahol a cél az életben maradás, az eszközök viszont a helyzethez igazodnak.

Ahogy a *teljesítmény*, a siker esetében *individuális* értékről beszélünk, még inkább így van ez a *hatalom* esetében. A hatalom a többségi társadalom kivételével minden vizsgált csoportban a leginkább elutasított érték. Sem az utcákon, sem a szállókon élő nők és férfiak, sem a szociális szakemberek nem becsülik sokra a *hatalmat* mint értéket. Számukra a hatalom teljesen *értéktelen*. Nem úgy a többségi

társadalomban, ahol a nők esetében utolsó előtti, míg a férfiak esetében csak a harmadik leginkább elutasított érték a *hatalom*. [...]

Felhasznált irodalom

- Albert Fruzsina – Dávid Beáta 2001 *Ha elszakad a háló...* Új Mandátum Kiadó, Budapest.
- Berlin, Isaiah 1969 *Four Essays on Liberty*. Oxford University Press, Oxford.
- Csepeli György 1997 *Szociálpszichológia*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Giddens, Anthony 1997 *Szociológia*. Acsády Judit – Babarczy Eszter – Nagy Miklós – Nagy Zsolt – Tóth László ford. Osiris Kiadó, Budapest.
- Ginzburg, Carlo 2011 *A sajt és a kukacok. Egy XVI. századi molnár világképe*. Galamb György János ford. Európa Kiadó, Budapest.
- Hankiss Elemér 1977 *Értékszociológiai kísérlet*. Népművelési Intézet, Budapest.
- Heidegger, Martin 2006 Nietzsche mondás: „Isten halott”. Czeglédi András ford. In *Rejtekkutak*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Sen, Amartya 1999 Az egyéni szabadság mint társadalmi elköteleződés. Ferge Zs. ford. *Esély*, 4. 1:27-31.
- Sumner, William Graham 1978 *Népszokások. Szokások, erkölcsök, viselkedésmódok szociológiai jelentősége*. Félix Pál ford. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Váriné Szilágyi Ibolya 1987 *Az ember, a világ és az értékek világa*. Gondolat Kiadó, Budapest.